

Amina Elmis flersprogede univers



Helle Egendal
Ph.d.
Lektor på Risskov Gymnasium
eg@risskov-gym.dk

Denne artikel har fokus på litterær flersprogethed. Forskningsfeltet har fået en opblomstring i de seneste tre årtier og reflekterer, at migration, digitalisering og postkolonisering har ført til kultur- og sprog møder i et hidtil uset omfang (Dembeck, 2017). Antallet af forfattere, der anvender flersprogethed som del af deres æstetik, er voksende, hvorfor der inden for litteraturundervisning er behov for mere opmærksomhed på læsningen af denne type litteratur. På baggrund af min ph.d.-afhandling (Egendal, 2024) vil jeg indkredse og kontekstualisere dette forskningsfelt og derpå præsentere, hvordan Amina Elmis *Barbar [TAVSHEDENS OBJEKT]* (2023) kan læses i undervisningskontekst som et værk med en differentieret brug af litterær flersprogethed. Undersøgelsen foretages med afsæt i en analysemodel, jeg har udviklet i arbejdet med transkulturel flersproget litteratur. Artiklen henvender sig til undervisere i litteratur på f.eks. de gymnasiale uddannelser eller ved universiteterne og er ligeledes relevant for undervisere og studerende i læreruddannelses danskfag og fremmedsprog fag og måske også i udskolingen.

Litterær flersprogethed i et historisk perspektiv

Litterær flersprogethed betegner forekomsten af ét eller flere sprog, der adskiller sig fra grund sproget i en litterær tekst (Blum-Barth, 2021). Der kan både være tale om en bevidst anvendelse af forskellige nationale sprog eller forskellige sprogvarianter inden for et nationalt sprog. Forskningsretningen er i sammenligning med Danmark veludviklet i bl.a. Tyskland, hvis migrationshistorie allerede startede i 60'erne, eller i Luxemburg, der historisk set er en flersproget nation og fortrolig med flersprogsproblematikker. Den nationale etsprogsnorm er stadig dybt forankret i mange europæiske lande, og Danmark har i modsætning til f.eks. Schweiz og Luxemburg kun ét officielt sprog. Ifølge den amerikansk-tyrkiske forsker Yildiz (2012) skal den litterære flersprogethedsfunktion hos en række forfattere i det 20. århundrede forstås på baggrund af 1800-tallets monolingvale sprognormer, hvorfor hun foreslår begrebet "the postmonolingual condition" til angivelse af det spændingsfelt, den flersprogede forfatter skriver i. Eftersom anvendelsen af flersprogethed i sig selv sætter spørgsmålstejn ved den monolingvale enhedsstat, kan litterær flersprogethed ses som et specifikt socialt barometer med en subversiv funktion.

Litterær flersprogethed og transkulturel æstetik

De seneste tre årtiers demografiske omkalfatringer har også skabt nye sproglige landskaber, og der er flere flersprogede mennesker i verden i dag end etsprogede. Denne udvikling afspejler sig også i litteraturen, hvor forskningen iagttager en affinitet mellem transkulturelle forfattere og litterær flersprogethed. Begrebet transkulturel litteratur anvendes i nærværende artikel som overordnet begreb for litteratur, der tematiserer migration og er skrevet af forfattere med migrantisk og/eller postmigrantisk baggrund.¹ Den tyske forsker Esther Kilchmann (2017) peger specifikt på en tosproget, ”sprogeksperimenterende” æstetik blandt unge migranter af anden generation (den postmigrantiske generation), som i modsætning til deres forældre både behersker familiens og migrationslandets sprog. Lingvistisk forskning bekræfter, at tosprogede unge i modsætning til den ældre generation ofte er stærke sprogbrugere, der suverænt og pointeret kan foretage sprogblandinger og sprogskift (Jørgensen m.fl., 2011). Flersprogetheden, der ellers ofte har en stigmatiserende karakter, transformeres til kulturel kapital. Litteraturen opbyder en række eksempler på unge transkulturelle forfattere, der gennem en bevidst sprogeksperimenterende stil gør sproget til et våben i kampen for at finde en plads i en etsproget nationalstat. Yahya Hassan er sammen med den svensk-tunesiske Hassen Khemiri og den tidlige tysk-tyrskiske Zaimoğlu eksempler på unge, migrationspolitisk indignerende forfattere, der med skabelsen af en helt personligt multietnolekt (variationer over hhv. ’perkerdansk’, ’rinkebysvenska’ og ’Kanak Sprak’) fremskriver en individuel identitet i mellemrummet mellem flere sprog og kulturer og selvbevidst insisterer på disse sprogs eksistensberettigelse. Fælles er den kreative anvendelse af multietnolekt som kunstsprog, der med sprogforskeren Pia Quists (2012) ord er ”et litterært performativt greb som ikke ville forekomme lige så konsekvent uden for fiktionens verden”.

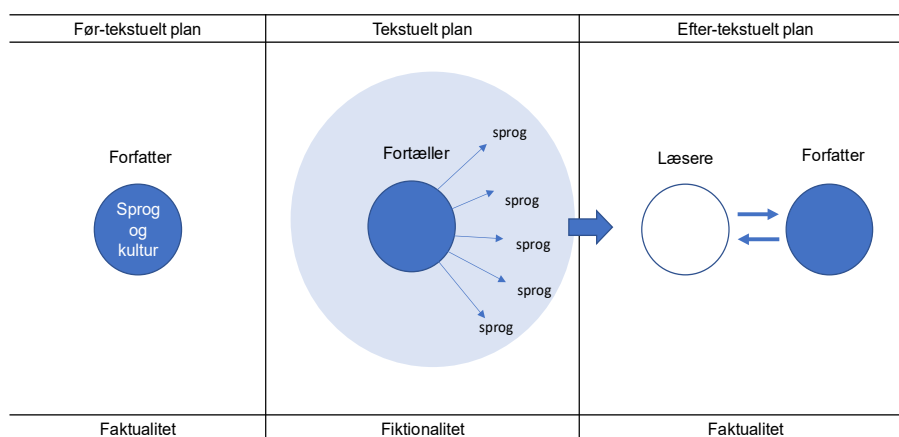
Transkulturel flersproget litteratur i Danmark – Hassan og Elmi

Yahya Hassan (2013) betegner et gennembrud for den *transkulturelle* flersprogede litteratur i Danmark, men hvordan er situationen i dag? I 2023 – nøjagtigt 10 år efter *Yahya Hassan* – udkom den dansk-somaliske forfatter Amina Elmis lyriksamling *Barbar [Tavshedens objekt]* (fremover *Barbar*), og de to forfattere kan sammenlignes på flere parametre: de har en flerkulturel baggrund; kan betegnes som postmigrantiske unge forfattere; de er jævnaldrende (Hassan f.1995, Elmi 1994); de har begge gået på Forfatterskolen; har opnået Forums Debutantpris, og de er qua deres litteratur blevet stemmer i den offentlige diskurs, der forholder sig polemisk til spørgsmål om integration, racisme, marginalisering osv. De skriver begge lyrik og inddrager deres sproglige repertoire som del af deres æstetik. I det følgende vil jeg som case vise, hvordan Elmis værk kan analyseres med henblik på flersprogethedens funktion, idet jeg afsluttende perspektiverer til Hassans værk.

¹ Den migrantiske forfatter er født i ét land, men lever sit liv i et andet land. Den postmigrantiske forfatter er efterkommer af migranter, opvokset i immigrationslandet, men har ikke konkrete migrationserfaringer. Den postkoloniale forfatter har ikke nødvendigvis konkrete erfaringer med migration fra en koloni eller tidligere koloni, men skriver på eftervirkninger af kolonitiden.

Analyse af det flersprogede transkulturelle værk

Til analysen af flersprogede transkulturelle værker har jeg udarbejdet en model, hvor jeg ser det litterære værk som en talehandling med en udsigelsesposition, en ytring og en performativ del. I henhold hertil opererer analysen på tre niveauer: 1) et biografisk (værkeksternt), 2) et tekstuel (værkimmanent) og 3) et eftertekstuel (værkeksternt). Grundpræmissen er, at litterær flersprogethed skal ses som en autofiktionel modus, hvor forfatterens sproglige repertoire anses som en biografisk referentialitetsmarkør (Egendal, 2024). I fiktionen indgår yderligere biografisk stof, der især har relation til migrationserfaringer. Analysen tager således afsæt i 1) forfatterens sprogbiografi og kulturelle baggrund, som leverer det sproglige og indholdsmæssige udgangspunkt for værkerne. Herefter følger 2) tekstanalysen, som dels har fokus på værkernes narrative struktur og dels på anvendelsen af sprog og sprogvarianter. De nyere transkulturelle værker er ofte kendetegnet af en flerstemmig (polyfon) komposition, hvor stemmerne skal forstås som sociale stemmer, der fremsætter erfaringer med og synspunkter på livet. Her er der både tale om forfatterens egne forskellige sociale roller/udsigelsespositioner, men også om andre sociale stemmer fra forfatterens erfaringsfelt, som bidrager til at skabe et samlet billede af en multifokaliseret verden. I de værker, der eksplicit eksperimenterer med flersprogethed ('polyglossia', dvs. blandingen af flere nationale sprog samt 'heteroglossia', dvs. sprogvariation inden for et nationalt sprog), knyttes der forskellige sprog til værkets mangfoldighed af stemmer. Det er disse sprogs forekomst og virkning i konteksten, det gælder om at beskrive. Efter det tekstimmanente arbejde følger 3) en undersøgelse af tekstens og forfatterens møde med virkeligheden, altså den performative dimension, hvor spørgsmålet stilles: Hvilken funktion har denne særlige flersprogede æstetik i offentligheden? Med afsæt i denne trefasede model (Figur 1) analyserer jeg Elmis *Barbar*, men med hovedvægt på det tekstuelle plan.



Figur 1. Den trefasede analysemodel

Flersprogethedens funktioner i Barbar

Sprogbiografi og kulturel baggrund (fase 1)

Elmi er født i Somalia i 1994, men familien flygtede fra Borgerkrigen, og hun kom som treårig med sin familie til Danmark. Denne biografiske kendsgerning nævnes eksplicit i omslaget på hendes digtsamling *Barbar* fra august 2023, hvorved hun forankrer fiktionen i sin biografi. De selvbiografiske markører omfatter imidlertid også migrationsrelaterede problemstillinger som eksil, identitetstab, sprogtab, racisme, men også mere generelle emner som familie, non-binær seksualitet, kærlighed, død og religion. Også hendes personlige sprogrepertoire, som omfatter somali, arabisk, dansk, engelsk samt multietnolekt, indgår på fiktionsplanet. Udgangspunkt for min analyse er, at hun med anvendelse af sit sproglige repertoire skaber en særlig flersproget æstetik, der rummer en subversiv effekt. Sprogene anvendes som en form for referentialitetsmarkører, der efterlader forfatterens sproglige spor i teksten og bidrager til at skabe etos i værkets udsagn.

Flersprogethed på tekstplanet i Barbar (fase 2)

En analyse af den narrative komposition i *Barbar* viser, at digtsamlingen har en sindrig polyfon struktur, der er med til at udfolde en række forskellige sociale stemmer. Her vælger jeg at sætte fokus på den diversitet af sprog, som er tilknyttet de forskellige stemmer, og at redegøre for deres semantik i de pågældende kontekster. Som det er tilfældet hos Hassan, anvender Elmi multietnolekt, men mens Hassans 'perkerdansk' har indflydelse fra mellemøstlige sprog, primært arabisk, er Elmis "street language" (Madsen m.fl., 2012) præget af engelsk, arabisk og somali med dansk som basissprog. Cadin, forfatteren til *Gadedansk ordbogen. 10 års gadedansk* peger i et interview på at "street" udvikles fra ca. 2014 og indoptager udtryk, der stammer fra bl.a. kurdisk, farsi, somali, fransk og engelsk (Røssel (2021)). Denne sproglige udvikling spejler migrationsudviklingen i Danmark, da indvandring fra Somalia finder sted senere end fra de mellemøstlige områder. I følgende digt fra *Barbar* fletter somali sig i lighed med engelsk ind i det danske, og understreger digtets pointe: at somali allerede længe præget det danske sprog, en kendsgerning, som *Weekendavisen* ifølge Elmi har oversat i nationalkulturel selvfedme:

i weekendavisen skriver de om afrikaneren i litteraturen

til helvede med jeres spalter, jeres retorik og jeres syn

somalieren har lavet zigzag på jeres sprog i 30 år

miyaad waalantahay; vi har givet jer nok/

om lidt kommer de til at claime de har kendt Ali i 3. klasse/

somaaliyeey tooso, brormand, der er et yndigt land

(Elmi, 2023: 103, mine fremhævninger).

Som hos Hassan er multietnolekten kendetegnet ved en aggressiv, degraderende tone, der bl.a. kommer til udtryk i anvendelse af bandeord som ”til helvede”. Derudover udfordres nationalstatsværdierne ved en ironisk henslængt nævnelse af ”der er et yndigt land”. Fremfor alt visualiserer de to tekstpassager med somali det sproglige zigzag, der tegner det spor af fremmedkulturel indflydelse, som Elmi mener ignoreres. Det er også værd at pege på den provokerende effekt af flersprogetheden, der opstår gennem den manglende oversættelse af det somaliske, for hermed får den ikke-somalisk-kyndige læser den fremmedes oplevelse af at være udenfor og sprogligt fortabt.

Multietnolekten fungerer altså tydeligt som ventil for vrede over sproglig og kulturel disrespekt fra dansk side, men til forskel fra Hassans anvendelse af multietnolekten er der hos Elmi ikke tale om et kunstsprog. Elmis *street language* har primært funktion som identitetsmarkør ved at signalere et tilhørsforhold til et miljø, der er ungt, ’urban’ og subversivt, men et egentligt alternativt, vredt-parodierende hybridsprog som hos Hassan er der ikke tale om.

Engelsk optræder ikke udelukkende som et element i multietnolekten, men indgår også i citater af f.eks. Prince eller – som i dette tilfælde – Shakespeare: ”for the gods know/I speak this in hunger for bread, not in thirst for revenge” (77). Her associeres sproget med dannelse, internationalt udsyn og global bevidsthed.

Arabisk er især forbundet med islam og talemåder, der er knyttet til det muslimsk-arabiske miljø, f.eks. ”bismillah / bismillah / bismillah”, inshallah (81), ”amiin” (2) eller ”la illaha illa lah” (18). Med disse lydligt stærke recitativer med gentagelser og klangbilleder gennem assonans og allitteration fremmaler Elmi et sansemættet billede af muslimsk praksis i Danmark, en teknik, som også Hassan benyttede sig af (2013, 123). Det musikalske potentiale i sprog betyder meget for Elmi, der skaber lyd- og klangbilleder gennem blandinger af arabisk, somalisk og dansk.

Somali har gennemgående positive konnotationer og indtager en lang række funktioner, der refererer til familie, kærlighed, erindringer, visioner og Somalia. Sprogets forbindelse til Somalia som familiens hjemland bliver smerteligt tydeligt, da jeget synger den somaliske nationalsang i moderens nærvær.

Da jeg spillede sangen ”maanta maanta maanta waa malin weyne maanta”, brød mor sammen i gråd. En kvinde der har sagt at alt jeg bør vide om krigen er, at hun engang bar rundt på en pistol. Der er specifikke måder sår åbner sig op på. Hun sagde, taarikhda ma taqaanid, laakin anaga baa og, hun sagde, du har ikke levet dette stykke historie. (Elmi 2023: 41, mine fremhævninger).

Somali får i dette digt funktion som nøglen til erindring, hvor sproget lukker op til moderens krigstraumer fra den somaliske borgerkrig. – ”der er specifikke måder sår åbner sig op på” – og erindringen går her gennem det somaliske ord og den somaliske musik og udløser en meget kropslig reaktion. Det er bemærkelsesværdigt, at moderen og jeget ikke så meget begræder tabet af Somalia som en nation – sproget og savnet er forbundet med vold og krig – men mere som en fælles kulturel og familiemæssig erindring og erfaring. Et smertepunkt for jeget er, at hun ikke altid kan dele den kollektive historie med moderen og hendes generation.

En perspektivrig anvendelse af græsk rummer bogens titel, idet en ’barbar’ ifølge Lex.dk er ”en oldgræsk betegnelse for alle, der ikke var grækere; ordet betyder ’dem, der siger bar, bar’, dvs. dem, der taler uforståeligt

(nemlig ikke græsk)", og blev brugt "med bibetydningerne ukultiveret, underbegavet og slavebunden." Definitionen rummer den pointe, at en manglende beherskelse af standardsproget bliver konnoteret til en underlegen social og mental status. Titlen indlejrer således en postkolonial kritik, for "tavshedens objekt" eller med en let omformulering "objektet for tavsheden" antyder, at barbaren bliver slavegjort af tavsheden, når "dem, der taler uforståeligt", ikke tages alvorligt og marginaliseres. Resultatet er, at "barbaren" ikke bare mister sin stemme i samfundet, men også sit førstesprog og således i dobbelt forstand bliver dømt til tavshed.

Det performative (fase 3)

Perspektivering til Yahya Hassan

Elmi har med *Barbar* skabt et litterært værk, der ikke blot er kendetegnet ved at tematisere betændte politiske og sociale temaer, men også ved at have arbejdet med en helt egen flersproget litterær æstetik, der med sine ofte provokerende og sensuelle sprogblandinger har skabt hende gehør i offentligheden. I denne fase tre ville en mere omfattende analyse af reception og offentlighed være perspektivrig, men den ligger ikke inden for rammerne af nærværende artikel. Via litteraturen er det lykkedes Elmi at give stemme til "tavshedens objekt", til "barbaren", der lever i mellemrummene. Hun tilkender litteraturen stort forandringspotentiale, når hun siger:

hvad er poesien til for hvis ikke den kan bære alle vores grusomheder, søster.

(Elmi, 2023: 23).

Jeg vil have at min nekrolog skal indeholde, hun levede sine stilheder højt.

(Elmi, 2023: 116).

Hassans flersprogede litteratur har med samme kraft kunnet skabe sig en stemme i den offentlige diskurs. Elmis værk adskiller sig dog fra Hassans ved en større diversitet i sprogenes funktioner. Flersprogetheden kommer hos Hassan overvejende til udtryk i multietnolekten, der indsættes som våben mod en national etsprogsnorm. Elmi synes mindre fanget i den binære spænding mellem undertrykkende nation og undertrykt statsløshed. Nok gør hun oprør mod en uimodsagt dansk national selvforståelse som det ses i digtet henvendt til Weekendavisen, men overvejende er hendes værk snarere udtryk for en postnational diskurs, hvor det ikke blot handler om nationalsprog, men også om sprog som mimetisk afspejling af miljøet og som medie til beskrivelse af kroppen, kærligheden og erindringen og som stof til skabelse af musikalske effekter. I den forstand indgår sprogene naturligt i et bredt spektrum af det individuelle og sociale liv, og hun synes til en vis grad at have løsrevet sig fra "the postmonolingual condition".

Konklusion

Den eksemplariske analyse af Elmis værk med afsæt i den trefasede model kan forhåbentlig inspirere til analyser af andre flersprogede værker, og modellen er f.eks. også relevant for analysen af forfatterskaber som Niviaq Korneliussen, Jessie Kleemann, Deniz Kiy og Shadi Angelina Bazeghi. Den vil givet finde anvendelse i fremtiden, eftersom den diversitet af sprog, der er blevet en del af den senmoderne virkelighed, vil komme til at sætte sit tydelige præg på litteraturen i fremtiden. Derudover ville en nylæsning af ældre danske forfatterskaber under aspektet litterær flersprogethed kaste et spændende lys på værker af f.eks. Holberg, Heiberg og Bang. Men det er en helt anden historie...

Litteratur

Blum-Barth, N. (2021). *Poietik der Mehrsprachigkeit. Theorie und Techniken des multilingualen Schreibens*. Universitätsverlag Winter.

Cadin, T. og Sufi, A. (2021). *Gadedansk ORDBOGEN – 10 års gadedansk*. Grønningen.

Dembeck, T. og Parr, R. (2017). *Literatur und Mehrsprachigkeit. Ein Handbuch*. Narr France Attempo.

Egendal, H. (2024). Amina Elmis Barbar [TAVSHEDENS OBJEKT]. Fra tavshed til ord – et perspektiverende kapitel. I Egendal, H., *Mod en flersproget autofiktion. Flersprogethedens funktion i udvalgte fiktionsværker i dansk, grønlandsk, svensk og tysk transkulturel litteratur*. Artikelbaseret ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.

Elmi, A. (2023). *Barbar [TAVSHEDENS OBJEKT]*. Gyldendal.

Hassan, Y. (2013). *Yahya Hassan*. Gyldendal.

Jørgensen, J.N., Karrebæk, M.S., Malai Madsen, L. og Spindler Møller, J. (2011). Polylinguaging in Superdiversity. *Diversities* 13 (2), 23-27.

Kilchmann, E. (2017). Von der Erfahrung zum Experiment: Literarische Mehrsprachigkeit 2000-2015. I Corina Caduff, C. og Vedder, U. (red.), *Gegenwart schreiben. Zur deutschsprachigen Literatur 2000-2015* (117-186). Wilhelm Fink. https://doi.org/10.30965/9783846759189_017

Madsen, L.M., Spindler Møller, J. og Jørgensen, J.N. (2012). *Ideological constructions and enregisterment of linguistic youth styles*. (Copenhagen Studies in Bilingualism). University of Copenhagen.

Røssel, L (2021). Shababs, sinds og skejs. Tobias Cadin har lavet en ordbog over gadedansk. *Heartbeats*, <https://heartbeats.dk/shababs-sinds-og-skejs-tobias-cadin-har-lavet-en-ordbog-over-gadedansk/>

Quist, Pia (2012). Skandinavisk i kontakt med indvandrersprog. *Sprog i Norden*, 1-14.

Yildiz, Y. (2012). *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. Fordham University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt13x0cqr>